

Irena Jarzyńska

Organizowanie i wykorzystanie wycieczek przyrodniczych w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej

Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce : kwartalnik dla nauczycieli nr 1,
23-31

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

dr Irena Jarzyńska
Instytut Edukacji Przedszkolnej i Szkolnej
Akademii im. J. Długosza w Częstochowie

ORGANIZOWANIE I WYKORZYSTANIE WYCIECZEK PRZYRODNICZYCH W ZINTEGROWANEJ EDUKACJI WCZESNOSZKOLNEJ

Jedną z form pracy dydaktyczno-wychowawczej nauczycieli jest wycieczka. Ma ona tyle walorów, że zasługuje na szersze zastosowanie w praktyce pedagogicznej. Uczniowie nie zawsze zdają sobie sprawę, że na wycieczce uczą się i zdobywają umiejętności przydatne w życiu.

1. Pojęcie wycieczki w literaturze pedagogicznej

Wycieczka to każde celowe i zorganizowane wyjście z codziennego otoczenia szkoły.

Jest to forma pracy dydaktyczno-wychowawczej umożliwiająca uczniom bezpośrednio poznanie środowiska lokalnego, własnego regionu, kraju ojczystego, jego walorów geograficznych, przyrodniczych, historycznych, społecznych i kulturowych¹. Cechami konstruktywnymi wycieczki są wyraźnie określone **cele**: zorganizowane wyjście w naturalne środowisko przyrodnicze lub społeczne i przebycie ustalonej poprzednio trasy pieszo lub środkami lokomocji. Wycieczki są jednostkami wprowadzającymi, rozszerzającymi lub utrwalającymi materiał nauczania. Mogą być ilustracją tego, co uczniowie wcześniej poznali, inspiracją i punktem wyjścia do dalszego rozwijania treści programu nauczania. Te swoiste zajęcia w terenie organizuje się wtedy, gdy nauczyciel pragnie przedstawić uczniom wybrane zjawiska, rzeczy i procesy w ich naturalnych warunkach². Aby zaznajomić dzieci z czymś „nowym”, nie wystarczy pozwolić mu dostrzec to, czego nie zna, ale trzeba także zorganizować mu warunki do wnikliwej, planowej, systematycznej i celowej obserwacji, dostosowanej do jego poziomu. Przez bezpośrednie zetknięcie się z przedmiotem poznania rozbudza się ciekawość i zainteresowanie, umożliwia większą koncentrację uwagi i nastawienie całej świadomości na przedmiot poznania³. Takie podchodzenie do rzeczywistości zostawia już w momencie poznania zmysłowego trwalszy i głębszy ślad, niż zdobywanie wiedzy przez dziecko tylko za pomocą słowa mówionego i pisanego.

Edukacja przyrodnicza wykorzystująca spacer i wycieczki umożliwia czerpanie wiedzy nie tylko z książek ale – jak wskazywał J. A. Komeński – „z nieba, z ziemi, dębów i buków, aby badać rzeczy same, a nie cudze spostrzeżenia i świadectwo o rzeczach”⁴.

Zajęcia terenowe stanowią podstawę właściwej realizacji treści przyrodniczych. W czasie takich zajęć uczniowie dokonują bezpośrednich obserwacji i badań w naturalnych warunkach życia żywych organizmów, całych biocenoz (park, las, łąka, ogród), różnych procesów i zjawisk przyrodniczych zachodzących w środowisku. Umożliwiają obcowanie z przyrodą oraz ujawniają naturalny kompleks powiązań i zależności. Wycieczka jest źród-

¹ W. Okoń, *Zarys dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1978, s. 154.

² B. Suchodolski, *Pedagogika*, Warszawa 1980, s. 403.

³ Z. Czajkowska, S. Czajkowski, M. Krawczyk, *Wycieczka uczy i wychowuje*, Warszawa 1964, s. 10.

⁴ J. A. Komeński, *Wielka dydaktyka*, Warszawa 1951, s. 161.

lem wrażeń i spostrzeżeń niezbędnych do pracy myślowej, tworzenia pojęć, rozwijania mowy, może również dostarczyć wzorców postępowania, sprzyja kształtowaniu więzi społecznych i wyrabianiu umiejętności przydatnych w życiu⁵.

Oprócz wartości **poznawczych i kształcących** wycieczki mają także znaczenie **wychowawcze**. Różnorodność zadań wykonywanych na wycieczce stwarza okazje do przydzielenia prac zgodnie z zainteresowaniami i możliwościami uczniów. Dobrze zorganizowana i przeprowadzona wycieczka budzi zainteresowania i inicjatywę, rozwija spostrzegawczość, kształci uwagę i postawę badawczą uczniów.

2. Przygotowanie i planowanie wycieczki przyrodniczej

Wycieczka jest lekcją patrzenia, słuchania i przeżywania. Może być zarówno spotkaniem z pięknem przyrody, jak i z pięknem ludzkiej twórczości. Kierownicy wycieczek powinni zawsze dokładnie ustalić ich program, aby nie gubiąc zasadniczego celu zwiedzania, móc zwracać uwagę na inne zagadnienia i problemy. Organizacja zajęć w terenie wymaga też ustalenia i przestrzegania regulaminu wycieczki⁶.

Przygotowanie wycieczki polega na wyraźnym określeniu celu, na ustaleniu miejsca, w którym będą przeprowadzane obserwacje, na przygotowaniu narzędzi, przyborów, toreb na okazy, planów lub map okolicy, jak również na wzbudzaniu zainteresowania tematyką wycieczki i motywacji poznawczej uczniów. Regulacja prawna dotycząca organizowania wycieczek przedstawiona jest w Rozporządzeniu Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 8 listopada 2001 r. w sprawie warunków i sposobu organizowania przez publiczne przedszkola, szkoły i placówki krajoznawstwa i turystyki.

Uczniowie przed wyruszeniem na wycieczkę powinni wiedzieć, co mają zobaczyć, usłyszeć, poznać, umieć przeprowadzić obserwacje, a przede wszystkim chcieć poznać wybrane środowisko. Są to uporządkowane, starannie zaplanowane działania nauczyciela skierowane na czynności ucznia. Miernikiem poprawnej pracy pedagoga są zrealizowane zadania, właściwie dobrane warunki i wykonania czynności uczniów oraz ich efektywność. W czasie zajęć terenowych należy stworzyć warunki do wielostronnego oddziaływania na różne strony osobowości uczniów, umożliwić im poznanie przyrody i zdobywanie nowych informacji poprzez przeżywanie i działanie.

Na prawidłowe planowanie pracy dydaktyczno-wychowawczej w zakresie edukacji środowiskowej realizowanej w ramach zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej składać się powinna pięciofazowa procedura postępowania nauczyciela:

- formułowanie celów,
- dobór odpowiednich działań – czynności uczniów,
- opracowanie zadań, które powinny uruchomić czynności uczniów, konieczne do realizacji celów,
- kontrola stopnia realizacji założonych celów czyli określenie wskaźników osiągnięcia założonych celów,
- ewaluacja czyli ocena ze względu na ogół zmian, jakie zaszły w umysłach uczniów, opinie uczących się i wykorzystanie środków⁷.

Określenie **celów** kształcenia środowiskowego wymaga ustalenia precyzyjnie sformułowanych kategorii obserwowalnych zachowań ucznia. Zadaniem nauczyciela jest więc

⁵ *Środowisko społeczno-przyrodnicze w klasach 1-3*, pod red. H. Gutowskiej, Warszawa 1989, s. 155.

⁶ S. Szymański, *Wycieczki szkolne do zabytków kultury*, Warszawa 1990, s. 51.

⁷ *Przyrodnicze rozumowania najmłodszych, czyli jak uczyć inaczej*, pod red. S. Dylaka, Rzeszów 1984.

opisanie ich jako celów operacyjnych, czyli takich, które bezpośrednio uruchamiają działania ucznia i samego nauczyciela.

W doborze **czynności** uczniów w toku kształcenia środowiskowego kierować się trzeba ustalonymi celami odnoszącymi się do rodzaju treści będących obiektem poznania, przestrzegając, aby działania uczniów miały charakter najbardziej praktyczny.

Najtrudniejsze do zrozumienia dla uczniów klas początkowych (np. zasady i prawidłowości funkcjonowania przyrody, relacje między obiektami, zjawiskami, procesami) są dobrze przyswajane wówczas, gdy na zajęciach dydaktycznych uczeń może np. demonstrować lub konstruować doświadczenia przyrodnicze. Skuteczne tu będą zwłaszcza takie metody i techniki nauczania pozwalające na rozwiązywanie problemów jak: burza mózgów, inscenizacja czy symulacje sytuacji przyrodniczych oraz eksperymentowanie.

W początkowym etapie kształcenia środowiskowego ważnym elementem wspomagającym proces poznania przyrody jest opanowanie umiejętności percepcyjno-motorycznych uczniów. Służyć temu będzie wykonywanie wszelkiego rodzaju rysunków, pomiarów, projektowanie różnego rodzaju konstrukcji, tworzenie prostych map czy posługiwanie się prostą aparaturą badawczą (np. termometr, kompas, gnomon).

Ważnym elementem procesu dydaktyczno-wychowawczego zajęć środowiskowych jest właściwy **dobór zadań dydaktycznych**. Może to być pytanie dotyczące określonych aspektów przyrody, np.: jakie miasto jest stolicą Polski? jak wygląda las jesienią? Zadaniem będzie też polecenie, np.: opisz wygląd zewnętrzny kota, określ kierunek biegu rzeki przy pomocy patyczka, podaj jaka jest długość określonego odcinka drogi liczona twoimi krokami itp. Zadanie musi zawierać dane, warunki i niewiadomą⁸.

Kontrola i ocena przebiegu wycieczki to ustalenie faktycznych wartości danych zajęć. Dotyczyć powinna przebiegu zajęć dydaktycznych w odniesieniu do założonych celów, krytycznej oceny strony organizacyjnej, tempa pracy, sposobu prezentacji zadań i organizacji ich wykonania oraz zaangażowania uczniów w ich toku. Służy ona przede wszystkim nauczycielowi jako refleksje krytyczne jego pracy, która powinna skutkować ewentualnymi zmianami w pracy dydaktyczno-wychowawczej.

3. Rodzaje wycieczek przyrodniczych

W literaturze pedagogicznej znajduje się wiele różnych klasyfikacji wycieczek, w zależności od czasu trwania, terenu, środków lokomocji i rodzajów edukacji, w jakich są wykorzystywane. Z. Kobylecka w nauczaniu początkowym proponuje trzy typy wycieczek, w zależności od czasu ich trwania⁹:

- **wycieczki bliższe** (20–30 minut) o wąskim zakresie tematycznym, w celu obserwacji jednego wybranego obiektu lub zjawiska, np.: kwitnienie roślin, oglądanie rosy, tęczy, parowanie kaluży. Pozostała część jednostki lekcyjnej może być wykorzystana na wspólne omawianie spostrzeżeń, ustalenie wniosków, wykonanie określonych zadań praktycznych lub poleceń w zeszytce ucznia,
- **wycieczki dalsze** (1–3-godzinne) obejmują szerszy zakres tematyczny i są trudne organizacyjnie. Wymagają uwzględnienia korelacji przedmiotowej z jednoczesnym wybiórczym traktowaniem materiału poznawczego, uwzględnienia przerw rekreacyjnych zgodnie z możliwościami psychofizycznymi dzieci. W czasie tego typu zajęć uczniowie zdobywają wiedzę nie tylko drogą oglądu i obserwacji, ale także uczą się

⁸ I. Ziolo, *Podstawy geografii w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków 1999, s. 18.

⁹ Z. Kobylecka, *Wycieczka jako swoista forma organizacyjna zajęć dydaktycznych*, [w:] *Zarys metodyki nauczania początkowego*, pod red. M. Lelonek, Kielce 1985, s. 69.

poprzez działanie, wykonując pomiary, doświadczenia, prace praktyczne; są małymi badaczami i odkrywcami, gromadzą materiał spostrzeżeniowy w zeszycie obserwacji,

- **wycieczki całodziennie** – głównym ich celem jest wprowadzenie ucznia w naturalne środowisko społeczno-przyrodnicze, jako integralną całość. Nauczyciel powinien umiejętnie kierować obserwacjami uczniów. Dziecko uczy się w ten sposób prawidłowej, selektywnej obserwacji i unikania nadmiaru wrażeń. Tego typu wycieczki są najtrudniejsze pod względem organizacyjnym, gdyż wymagają zapewnienia dzieciom wyżywienia, odpoczynku, opieki ze strony dorosłych oraz korzystania ze środków lokomocji.

Z kolei M. Jakowicka dokonuje interesującej klasyfikacji wycieczek w zależności od celu i miejsca pracy¹⁰:

- **wycieczki rozpoznawcze** – służą do rozeznania doświadczeń dziecka przez uchwycenie kontaktów z określonymi obiektami środowiska. Organizuje się je na początku roku szkolnego lub przed rozpoczęciem danego tematu. Zakres treściowy tych wycieczek jest szeroki. Jest to jakby spacer po miejscowości, nauczyciel zwraca uwagę na określone obiekty przyrodnicze i społeczne, które są w programie nauczania. Na tym podłożu ustalić należy potrzeby i zakres kontaktów, które powinno się zorganizować dla możliwie pełnego poznania,
- **wycieczki poznawcze** – organizuje się je w pierwszych etapach cyklu dydaktycznego. Celem ich jest pogłębienie istniejących lub uzyskanie nowych doświadczeń uczniów w bezpośrednim kontakcie z treściami przyrodniczymi i społecznymi. Zakres tematyczny jest węższy, traktowany wybiórczo z wyraźnym określeniem przedmiotów, treści i słownictwa. Materiał spostrzeżeniowy uzyskany tą drogą stanowi podłoże dalszych zajęć, podczas których jest opracowywany, porządkowany, wykorzystywany w precyzowaniu zadań dla uczniów,
- **wycieczki pogłębiające** – organizuje się je wtedy, gdy podczas opracowania materiału uzyskanego w trakcie wycieczek poznawczych nie wykonano wszystkich zaplanowanych zadań lub powstały luki w jakości doświadczeń uczniów. Wówczas dla procesu poznawczego lepiej jest przeprowadzić wycieczkę pogłębiającą niż spłycać treści. Wycieczki takie są krótkie, nastawione wybiórczo na wyrównywanie luk. Uczniowie gromadzą ustalony wcześniej zakres materiału, weryfikują go, szczególną uwagę zwracając na treści poprzednio nieuchwycone.
- **wycieczki porównawcze** – mogą być prowadzone w końcowych zajęciach cyklu dydaktycznego, zwłaszcza w częściach podsumowujących i porównawczych. Celem takiej wycieczki jest wzmocnienie dotychczasowych obserwacji poprzez wybiórcze porównywanie obiektów przyrodniczych i społecznych,
- **wycieczki podsumowujące** – organizuje się je po zakończeniu cyklu zajęć, w toku którego powstały różne wytwory dzieci, wypracowania, placy plastyczne itp. Mają one dużą wartość wychowawczą, ponieważ wiążą szkołę ze środowiskiem.

Natomiast M. Chymuk proponuje inny podział wycieczek¹¹:

- wycieczki poznawcze po najbliższej okolicy,
- wycieczki krajoznawcze mające na celu zapoznanie z różnymi biocenozami i ukształtowaniem terenu,

¹⁰ M. Jakowicka, *Wzbogacanie doświadczeń uczniów klas początkowych w kontakcie ze środowiskiem*, Warszawa 1982, s. 127–128.

¹¹ M. Chymuk, *Rola wycieczek w nauczaniu przedmiotu środowisko społeczno-przyrodnicze*, „Życie Szkoły” nr 9, 1989, s. 560.

- wycieczki przyrodnicze w naturalnym środowisku, np. do lasu, na pole, w góry, nad rzekę, staw, na bagna i łąkę itp.,
- wycieczki przyrodnicze w środowisku specjalnie stworzonym przez człowieka, np. rezerваты, ogrody botaniczne i zoologiczne,
- wycieczki mające na celu poznanie pracy ludzi w różnych zawodach, czyli wycieczki do konkretnych instytucji i zakładów pracy,
- wycieczki do gospodarstw rolnych, sadowniczych, hodowlanych a także do ogrodów warzywnych i na działki,
- wycieczki zapoznające z dziełami kultury, np. do muzeów, do bibliotek, zabytków, miejsc pamięci narodowej, do teatru, do kina itp.
- wycieczki mające na celu naukę prawidłowego zachowania się na jezdni i skrzyżowaniu.

4. Planowanie, przygotowanie i przebieg wycieczek

Aby wycieczki przyniosły uczniom przewidywane przez nauczycieli korzyści, muszą być odpowiednio zaplanowane i zorganizowane.

Planowanie wycieczek związanych z realizacją programu nauczania w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej należy do wychowawcy klasy. Już na początku roku szkolnego trzeba założyć realizację kilku wycieczek o różnym charakterze dydaktycznym. Planując wycieczkę należy wziąć pod uwagę porę roku oraz program nauczania środowiska społeczno-przyrodniczego. Najwięcej wycieczek odbywa się jesienią, we wrześniu i październiku oraz w miesiącach wiosennych i letnich, od kwietnia do czerwca.

Planując wycieczki, należy zaczynać od najbliższego otoczenia szkoły, od najbliższych i znanych dziecku okazów przyrodniczych i zabytków kultury i stopniowo przechodzić do wielkich rezerwatów przyrody, pamiątek historycznych i pomników kultury narodowej.

Przygotowanie wycieczki polega na wyraźnym określeniu jej celu; na ustaleniu miejsca, w którym będzie się przeprowadzać obserwacje; na przygotowaniu narzędzi, przyborów, przyrządów pomiarowych, notatników, toreb na okazy, apteczki pierwszej pomocy oraz na wzbudzaniu zainteresowań tematyką wycieczki i motywacji poznawczej uczniów. Uczniowie przed wyruszeniem w teren przyrodniczy powinni wiedzieć, co mają zobaczyć, usłyszeć, poznać, umieć przeprowadzić obserwacje, a przede wszystkim chcieć poznać wybrane środowisko¹². Należy mocno podkreślić, że zajęcia w terenie przyrodniczym muszą mieć sprecyzowany cel edukacyjny. Organizator powinien doskonale poznać teren, na który się wybiera z podopiecznymi; sprawdzić stan środowiska przyrodniczego (czy już kwitną wiosenne kwiaty, czy można zaobserwować zaplanowane zjawiska przyrodnicze lub prace użyteczne). Nie można dopuścić, aby uczestników spotkały nieprzyjemne niespodzianki. Są one niepożądane ze względów dydaktycznych i wychowawczych. Jednocześnie należy wykorzystać sprzyjające okoliczności lub nieprzewidziane w planie obiekty i zjawiska przyrodnicze, aby nie tłumić spontanicznej ciekawości dzieci.

Jeżeli planuje się wycieczkę do miejsca słabo znanego dzieciom, konieczne jest, aby wcześniej poświęcić trochę czasu na zbieranie informacji z przewodników, albumów, opowiadań rodziców, a w klasie III można wykorzystać także plany i mapy turystyczne. Dzięki takim zabiegom, uczniowie nie będą zaskakiwani czymś całkiem nowym i nieznanym, ale też mogą zweryfikować swoje wyobrażenia i zaspokoją oczekiwania. Na zebraniu z rodzicami, poprzedzającym wycieczkę, należy zapoznać opiekunów z celem, miejscem oraz z warunkami na zajęciach terenowych; przypomnieć o regulaminie,

¹² H. Gutowska, *Środowisko...*, s. 161.

o odpowiednim obuwiu, ubiorze i prowiancie oraz uzyskać pisemną zgodę rodziców na wyjście dzieci poza teren szkoły. Ważne jest, aby zapewnić opiekę jednej osoby dorosłej nad 10 uczniami. Rodzice mogą być pomocni przy nadzorowaniu dzieci.

Przebieg wycieczek może być różny ze względu na odmienny cel, miejsce i zadania do wykonania. Niemniej ważne jest przestrzeganie pewnych wytycznych i założeń organizacyjnych. Dobrze jest opracować i przedstawić zainteresowanym (uczniom i ich rodzicom) **regulamin wycieczki**¹³:

- przestrzegamy zasad ruchu drogowego,
- nie oddalamy się od grupy,
- stosujemy się do poleceń nauczyciela,
- wykonujemy zadania według instrukcji,
- słuchamy wypowiedzi kolegów,
- nie hałasujemy i nie rozmawiamy zbyt głośno,
- dbamy o bezpieczeństwo swoje i kolegów podczas zajęć i zabaw,
- nie zaśmiecamy terenu, opakowania po prowiancie zabieramy ze sobą,
- nie niszczymy przyrody itp.

Przy organizowaniu pieszych wycieczek bardzo ważne są zarządzane odpoczynki w odpowiednim miejscu; zorganizowanie zabaw ruchowych i rekreacyjnych.

Rzeczą bardzo istotną jest, niezależnie od typu i celu wycieczki, konieczność poszanowania przyrody. Przebieg zajęć może być bardzo różny, w zależności od zwiedzanego obiektu, pory roku, celu i tematu. Nauczyciel podczas zajęć musi czuwać nad zachowaniem dzieci, uczyć cieszenia się pięknem i zwracać uwagę dzieci na obserwowane obiekty lub zjawiska. Należy powstrzymać uczniów przed zrywaniem i niszczeniem elementów przyrody, a jednocześnie pozwalać im zbierać pewne okazy, np.: kasztany, żołądźcie, szyszki, kamyczki, opadłe liście lub rośliny, które nie podlegają ochronie. Każda wycieczka przyrodnicza powinna opierać się na wzmożonej obserwacji tego, co nas otacza. W klasie I, powinna to być obserwacja pod kierunkiem nauczyciela; w klasie II i III uczniowie mogą dokonywać obserwacji samodzielnie lub w grupach. W związku z tym, dzieci podczas zajęć terenowych mogą być podzieleni na kilkusobowe zespoły, mające odrębne zadania badawcze do wykonania. Podczas prowadzenia wycieczek przyrodniczych uczniowie powinni być wdrażani do notowania wyników obserwacji, wykonywania postawionych im zadań, samokontroli i samooceny, początkowo pod kierunkiem i przy pomocy nauczyciela, później samodzielnie.

5. Funkcje wycieczek i ich znaczenie w realizacji programu nauczania

W obcowaniu z przyrodą występuje wzajemne przenikanie się elementów poznania i myślenia, społecznego działania i doznań emocjonalno-estetycznych, wyladowania emocji i potrzeby ruchu. W związku z tym dobrze przygotowane wycieczki spełniają różnorodne funkcje:

- **funkcja poznawcza wycieczki** polega na dostarczaniu dziecku informacji o świecie na bazie najbliższego otoczenia. Wycieczka stwarza możliwość zetknięcia się ucznia ze zjawiskami przyrodniczymi w warunkach naturalnych. Jest najbogatszym źródłem zdobywania wiedzy w przystępny i skuteczny sposób. Aby poznać życie określonego środowiska, trzeba zaobserwować wiele czynników równocześnie, widzieć ich wielostronne powiązania i współzależności oraz dynamikę zmian. Wskazane jest

¹³ Z. Kobylecka, *Wycieczka jako swoista forma organizacji zajęć dydaktycznych*, „Nauczanie Początkowe” nr 6, Kielce 1985.

wielokrotne odwiedzanie tego samego miejsca w różnych porach roku w celu obserwacji zmian fenologicznych¹⁴.

- **funkcja kształcąca wycieczki** polega na rozwijaniu spostrzeżeń i wrażeń niezbędnych do pracy umysłowej, tworzenia wyobrażeń, kształtowania pojęć, rozwijania mowy. Wycieczka daje możliwość orientacji w terenie, nabywania określonych umiejętności i kształtowania nawyków. Stwarza naturalne warunki do rozwijania sfery emocjonalnej i estetycznej. Kształtuje umiejętność odczuwania piękna. Daje możliwość rozwijania zainteresowań uczniów, swobodnego dzielenia się spostrzeżeniami, przeżyciami, wyrażania uczuć radości z osiągnięć i troski o powierzony opiece obiekt. Wyzwała inicjatywę i samodzielność, skłania do pokonywania trudności. W czasie wycieczki bardzo ważne jest kształcenie zdolności obserwacji przyrodniczej w terenie, która powinna być celowa, selektywna i dokładna. Oprócz tej metody nauczania należy stosować również pogadankę, opowiadanie, wykład i samodzielną pracę uczniów¹⁵.
- **funkcja wychowawcza wycieczki** wyraża się tym, że kształtuje postawy społeczne dzieci, ułatwia współprzeżywanie, uczy koleżeństwa i dyscypliny społecznej, wzajemnej pomocy i współpracy. Budzi przywiązanie do ojczywych stron, do swojego kraju, uczy szacunku do wytworów ludzkiej pracy i w ten sposób kształtuje postawę patriotyzmu u dzieci. Wycieczki stanowią podstawę do zaradności, wytrzymałości, wytrwałości, umiejętności współdziałania. Uczy zachowania w różnych sytuacjach. Wdraża do systematyczności i dokładności w pracy. Podczas zajęć w terenie przyrodniczym istnieje wspaniała okazja do kształtowania u uczniów stosunku emocjonalno-opiekuńczego do przyrody, szacunku do wszystkiego, co wokół nas żyje.
- **funkcja motywacyjna wycieczki** polega na pobudzaniu aktywności poznawczej dziecka, wyzwalaniu i rozwijaniu zainteresowań otaczającą rzeczywistością, zachęcaniu do badań i eksperymentów, do pracy fizycznej, do sportu i rekreacji oraz do aktywnej percepcji i twórczej ekspresji sztuki.
- **funkcja zdrowotna wycieczek** wynika z przebywania na świeżym powietrzu, w warunkach przyrody niezanieczyszczonej, zbliżonej do naturalnej, aktywności fizycznej w czasie przerw rekreacyjnych, hartowania organizmu i wyzwalania pozytywnych emocji.

Wycieczki to „otwieranie okna na świat”, przygotowanie do samodzielnych wypraw, obserwacji i badań w celu zaspokojenia ciekawości i potrzeb intelektualnych, estetycznych i zdrowotnych. Wszystkie funkcje wycieczki są ze sobą integralnie powiązane, nie występują w oderwaniu i realizowane powinny być jednocześnie, ponieważ procesy uczenia się, rozwoju psychofizycznego i wychowanie są procesami nierozdzielnymi.

Każda wycieczka powinna być **wykorzystana wszechstronnie** w ramach zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej, a zakres i sposób jej zastosowania należy wcześniej zaplanować¹⁶.

W zakresie edukacji polonistycznej proponuje się:

- swobodne, spontaniczne wypowiedzi uczniów, rozmowy na temat oglądanych obiektów,
- uważne słuchanie innych; gromadzenie materiału słownikowego wokół określonego tematu; sporządzanie słowniczków tematycznych, konstruowanie pytań, wspólne lub samodzielne redagowanie opisu, opowiadania, sprawozdania, notatki kronikarskiej;

¹⁴ H. Gutowska, *Funkcje wycieczek w poznawaniu środowiska społeczno-przyrodniczego w klasach I–III*, „Oświata i Wychowanie” nr 6, 1982.

¹⁵ I. Jarzyńska, *Wycieczki szkolne w procesie nauczania środowiska społeczno-przyrodniczego*, [w:] *Optimalizacja procesu dydaktyczno-wychowawczego w przedszkolu i w klasach I–III*, (red.) W. Szlufik, U. Ordon, Częstochowa 1998.

¹⁶ I. Żywno, *Wyruszamy na wycieczkę*, „Życie Szkoły” nr 9, s. 20–21.

pisanie swobodnych tekstów inspirowanych wycieczką; układanie rymowanek na temat wycieczki, np. uczniowie dopisują drugi wers do podanego: „W lesie miło spędziliśmy czas...”

- sięganie do różnych źródeł informacji i technologii informacyjnej poszerzających wiedzę w kontekście tematu wycieczki,
- prowadzenie kroniki wycieczki.

W zakresie edukacji matematycznej:

- rozwiązywanie zadań tekstowych o treści wynikającej z problematyki wycieczki,
- układanie treści zadań na podstawie przeżyć uczniów związanych z wycieczką,
- wykorzystanie pomiarów obiektów przyrodniczych dokonanych na wycieczce w zadaniach tekstowych;

W zakresie edukacji plastycznej:

- malowanie wybranych obiektów i okazów inspirowanych wycieczką,
- wykorzystanie w twórczości plastycznej dzieci różnych elementów przyrody nieożywionej i ożywionej, np.: zebrane liście, nasiona roślin, piasek, znalezione gałązki lub igliwie drzew.

W zakresie edukacji technicznej:

- wykonywanie albumów tematycznych, gazetek ściennych, makiet obserwowanych środowisk, np. lasu, jeziora, góry,
- lepienie, modelowanie różnych obiektów i okazów, wykonywanie zabawek, pomocy naukowych.

W zakresie edukacji muzycznej:

- nauka piosenki nawiązującej tematycznie do wycieczki,
- tworzenie melodii z wykorzystaniem elementów akustyki środowiska przyrody lub środowiska życia człowieka,
- scenki dramatyczne, inscenizacje, teatrzyk w kontekście przeżyć związanych z wycieczką.

W zakresie edukacji ruchowej:

- zabawy naśladowcze (ruchy zwierząt, praca ludzi, maszyny, pojazdu),
- ćwiczenia rekreacyjne i ogólnorozwojowe inspirowane tematyką wycieczki.

Dzięki spacerom i wycieczkom zmienia się spojrzenie ucznia na to, co nas otacza. Nowe doznania i wrażenia sprzyjają pracy twórczej, rozwijają wyobraźnię oraz wzbogacają słownictwo.

Realizacja programu nauczania klas I–III wymaga przeprowadzenia, w ciągu trzech lat nauki dziecka, około 30 wycieczek o różnym charakterze.

W klasie powinny to być wycieczki trwające stosunkowo krótko, mające na celu poznanie rodzinnej miejscowości, a w niej: życie i pracę ludzi, rzeźbę terenu, zabudowę, drogi i mosty, ruch drogowy, zakłady pracy i instytucje, miejsca pamięci narodowej, pomniki przeszłości i zabytki, szatę roślinną, zwierzęta w różnych porach roku.

W klasie II program nauczania zintegrowanego przewiduje zwiedzanie najbliższej okolicy, a także wycieczki do ogrodu warzywnego, sadu, do gospodarstwa hodowlanego, na łąkę.

W klasie III należy zorganizować wycieczki do lasu, w pole, nad staw oraz, jeżeli to możliwe, do dużych miast Polski, np. Warszawa, Kraków. Należy przy tym podkreślić, że

uczniowie klasy III zaczynają uczyć się korzystać z planu i mapy, dlatego też można przeprowadzać wycieczki bliższe i dalsze, wykorzystując te pomoce dydaktyczne.

Przyroda to niewyczerpane źródło najbardziej głębokich przeżyć i wzruszeń estetycznych. Należy uczyć dzieci odczuwania przyrody wszystkimi zmysłami oraz zwracać uwagę na różne odcienie barw, bogactwo dźwięków, zapachów.

Podstawowym celem edukacji przyrodniczej na poziomie wczesnoszkolnym jest wspomaganie wszechstronnego i harmonijnego rozwoju dziecka w procesie nabywania przez niego wiedzy o świecie i o sobie samym, by móc wprowadzić je w złożoność tego świata i uświadomić mu miejsce współczesnego człowieka w środowisku przyrodniczym¹⁷.

W programie edukacji wczesnoszkolnej należy położyć większy nacisk na problematykę związaną z edukacją w dziedzinie ekologii i ochrony środowiska w warunkach lokalnych. Tematyka ta może stanowić interesującą dla dziecka i kształcącą podstawę ćwiczeń językowych, zadań matematycznych, plastycznych i innych¹⁸.

Podsumowując, wycieczki ułatwiają uczniom poznanie przeszłości kraju, zapoznają je z teraźniejszością, umożliwiają poznawanie krajobrazu lokalnego oraz flory i fauny regionalnej.

Dobrze zorganizowana i przeprowadzona wycieczka wzbogaca nie tylko wiedzę i umiejętności uczestników, ale także wzmacnia ich zdrowie i rozwój fizyczny.

Irena Jarzyńska

Bibliografia:

- Chymuk M., *Rola wycieczek w nauczaniu przedmiotu środowisko społeczno-przyrodnicze*, „Życie Szkoły” nr 9, 1989.
- Czajkowska Z., Czajkowski S., Krawczyk M., *Wycieczka uczy i wychowuje*, Warszawa 1964.
- Gutowska H., *Funkcje wycieczek w poznawaniu środowiska społeczno-przyrodniczego w klasach I–III*, „Oświata i Wychowanie” nr 6, 1982.
- Jakowicka M., *Wzbogacanie doświadczeń uczniów klas początkowych w kontakcie ze środowiskiem*, Warszawa 1982.
- Jarzyńska I., *Wycieczki szkolne w procesie nauczania środowiska społeczno-przyrodniczego*, [w:] *Optymalizacja procesu dydaktyczno-wychowawczego w przedszkolu i w klasach I–III*, (red.) W. Szlufik, U. Ordon, Częstochowa 1998.
- Kobylecka Z., *Wycieczka jako swoista forma organizacyjna zajęć dydaktycznych*, [w:] *Zarys metodyki nauczania początkowego*, pod red. M. Lelonek, Kielce 1985.
- Komeński J. A., *Wielka dydaktyka*, Warszawa 1951.
- Okoń W., *Zarys dydaktyki ogólnej*, Warszawa 1978.
- Parlak M., *Edukacja ekologiczna w procesie kształcenia wczesnoszkolnego – założenia, programy, propozycje metodyczne*, Kielce 2005.
- Przyrodnicze rozumowania najmłodszych, czyli jak uczyć inaczej*, pod red. S. Dylaka, Rzeszów 1984.
- Suchodolski B., *Pedagogika*, Warszawa 1980.
- Szymański S., *Wycieczki szkolne do zabytków kultury*, Warszawa 1990.
- Środowisko społeczno-przyrodnicze w klasach 1–3*, pod red. H. Gutowska, Warszawa 1989.
- Ziolo I., *Edukacja środowiskowa na poziomie nauczania zintegrowanego*, Kraków 2002.
- Ziolo I., *Podstany geografii w zintegrowanej edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków 1999.
- Żywno I., *Wyruszamy na wycieczkę*, „Życie Szkoły” nr 9, 1989.

¹⁷ I. Ziolo, *Edukacja środowiskowa na poziomie nauczania zintegrowanego*, Kraków 2002.

¹⁸ M. Parlak, *Edukacja ekologiczna w procesie kształcenia wczesnoszkolnego – założenia, programy, propozycje metodyczne*, Kielce 2005, s. 15.